

Nem hallgathatom el e kitűnő kötet talán egyetlen, de annál súlyosabb fogyatékoságát. Hiányzik belőle a tárgy- és névmutató, ami a tájékozódást megnehezíti. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ez a könyv nem csupán egyszeri olvasmány lesz, hanem kézikönyv is, amit olykor csupán egy-egy ada-

táért ütnek fel. A szerkesztők talán nem is gondoltak arra, hogy ennyire hézagpótló könyvet szerkesztettek, és ezért hagyták el a tárgy- és névmutatót. Pedig ennek hiánya csökkenti a kézikönyv használhatóságát.

Ferenczi László

ANDREA SEIDLER — WOLFRAM SEIDLER: DAS ZEITSCHRIFTWESEN IM DONAURAUM ZWISCHEN 1740 UND 1809

Kommentierte Bibliographie der deutsch- und ungersprachigen Zeitschriften in Wien, Pressburg und Pest-Buda. Wien — Köln — Graz 1988. Böhlau Verlag. (Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts I. Hg. von Moritz Csáky)

Az a XVIII. századi kutatásokkal foglalkozó osztrák Társaság, amelynek neve alatt az alább ismertetendő bibliográfia megjelent, pár esztendővel ezelőtt látogatást tett a magyar akadémia Irodalomtudományi Intézetében. Ha hivatalos viszonzásra nem került is sor, számos magyar szakember (történészek, az irodalom- és a sajtótörténet kutatói) élénk személyes, nem ritkán baráti kapcsolatot tart e körrel és a benne tömörült osztrák kollégákkal: emiatt nem túlzás talán az a kötet előszavában olvasható kijelentés, amely szerint a hazaiak legalább tanácsokkal tudták segíteni a Társaság kiadványának szerzőit. Ugyanakkor le lehet szögezni a két osztrák kutató ama érdemét, hogy már pusztán tárgyválasztásukkal élénk érdeklődést keltettek magyar pályatársaikban. Az osztrák-magyar kulturális kapcsolatok kutatásának azt a hagyományát folytatták ugyanis ők, amelynek a közös múlt valóban leglényesebb kérdései állnak a középpontjában, s emellett olyan eredményeket értek el, hogy a könyvet nálunk máris sokan forgatják, és biztosan használni fogják majd a térség más országaiban.

Először is azért, mert a kötetben szerencsésen egyesülnek a leíró bibliográfia és a felvilágosodás-kutatás szempontjai. A fáradhatatlan szorgalommal dolgozó szerzők osztrák, magyar, csehszlovák könyvtárak mellett két német gyűjtemény anyagát kutatták át, s az egyes tételek leírásánál körültekintő kritikával jártak el: a korábbi szakirodalomból csak olyan adatokat fogadták el kétségtelennek, amelyeket autop-

sziával erősíthettek meg, közben korábban számon nem tartott periodikumokat fedeztek fel, elkülönítették az igazoltan meglévőket a pusztán említetektől, az egyes tételeket ismertető leírásokat következetesen egyformán szerkesztették, az előszavakból megismerhető szerkesztői szándékokat messzemenően tekintetbe vették (hogy szembesíthessék aztán a tényleges produkttal), és a pusztán leltározáson túl nagy gondot fordítottak a folyóiratok tipizálására. Ebben a tekintetben sokat segített a szerzőknek Wolfgang Martens morális hétilapokról írott kiváló könyve (1971), mely lehetővé tette, hogy eme folyóirattípusnak a mi térségünkben meglehetősen késői meghonosodásának majd felbomlásának jelenségeit bemutassák. Szembenéztek a XVIII. századi folyóiratok gyakran igen rendszeretlen megjelenésének tényével, és szükség esetén gondosan mérlegelték, mi számít még folyóiratnak, és mi az, ami már a legjobb szándékkal sem tekinthető annak. A szigorú rendszerességgel szerkesztett ismertetések lehetővé tették végül, hogy kiemeljék az egyes sajtótörténetileg jelentős személyek, pl. a pozsonyi Karl Gottlieb Windisch munkásságát, méltányolják néhány ambiciózus nyomdász kiadási kedvét, és nyilvánvalóvá tették annak a kérdésnek fontosságát, hogy az egyes alapításoknál mi játszott nagyobb szerepet: az írói és szerkesztői terv-e, vagy a periodikumokat saját üzleti vállalkozásként kezelő és könyvkereskedői tevékenységet is folytató tipográfusé.

E filológiai és sajtótörténeti kérdések tisztázása során felmerültek aztán a kor-

szak számos kérdésének megoldási lehetőségei: a periodikumok szerkesztésére vonatkozó anyag majdani publikálásának terve, egyes folyóiratok mögött álló, vélt vagy valóban létező tudós társaságok problematikája, az osztrák és a magyar elmaradottság éppen ekkor előtérben álló kérdései, ezzel együtt persze a gazdasági fejlődés előmozdítására irányuló törekvések, gyakran előkerül a nép fogalma és ennek igen eltérő értelmezése, mellette az új, polgárinak nevezhető olvasóközönség, a publikum rétegződése, és az egész, a hadtudománytól a színházig terjedő igen széles kulturális kör, amely egy, a felvilágosodásról szóló komparatív monográfia egy-egy fontos fejezete lehetne valamikor.

A bibliográfiában feltárt anyagot úgy kezelték ugyanis a szerzők, mint összefüggő, a maga sajátosságaiban és jelentőségéhez képest eddig alig feltárt forráscsoportot, amelynek alapján új koncepciózus művet vagy műveket lehet írni az osztrák értelmezésű „Donauraum” felvilágosodásáról. Ki nem fejtett tervüket mi sem mutatja jobban, mint a címlapra tett évszámok, mert 1740-ben történetesen és a bibliográfiában is bizonyítottan egyetlen folyóirat sem jelent meg a Duna térségében, Mária Terézia uralkodásának kezdetétől számítható viszont az a szellemi mozgalom, amely a felvilágosodás terjesztését folyóiratok útján is feladatának tekintette. 1809, Bécs francia megszállásának éve nézetük szerint a felvilágosodás végét és a romantika kezdetét jelzi, amikor visszavonhatatlanul új korszak kezdődik az osztrák művelődésben és irodalomban.

Az anyaggyűjtést irányító eme koncepció a folyóirat egykorú fogalmának általuk használt meghatározásában is tetten érhető. A szerkesztők hírlapot (újságot) nem kívántak felvenni bibliográfiájukba, de mégis helyet kaptak benne azok az eddig — nálunk legalábbis — újságként számon tartott periodikus kiadványok, amelyek az aktuális politikai hírek közlésén túl recenzáló, tudományterjesztő és népművelő feladatot, vagyis a szerzők véleménye szerint folyóiratokra jellemző funkciókat vállaltak

magukra. Különösen jellemzőnek találják ezt az átmenetinek mondható állapotot Magyarországra (Pest-Budára), ahol a hírlapok kezdetben a folyóiratok feladatát is magukra vállalták. Ilyen meggondolás alapján került be a kötetbe az 1780-ban megindult *Magyar Hírmondó*, de már csak melléklapjaival van képviselve a *Wienerisches Diarium*, amely ezek szerint kizárólag politikai információk vagy esetenként sajtótörténeti adatok forrásának minősül.

Más elbírálás alá esnek a Bécsben megjelenő francia és a bécsi és pest-budai latin nyelvű periodikus kiadványok. Az előbbieket a szerzők azért hagyták ki kötetükből, mert „eredetük a legtöbb esetben nincsen kapcsolatban Béccsel, Pozsonnyal vagy Pest-Budával”: — hiányuk a magyar kutatót azért nem érintik közelebről, mert ilyenek az akkori Magyarországon meg sem jelentek. Más a helyzet a bécsi és a budai latin újságokkal: igaz ugyan, hogy nem a legszélesebb olvasóközönség számára készültek, de az sem tagadható, hogy ugyanezeket anyanyelvre való tekintet nélkül minden iskolázott ember kezébe vehette, és a felvilágosodás korai szakaszában olyasféle szerepet tölthettek be, mint a Kovachich Márton Györgytől és Schedius Lajostól tudatosan választott német nyelvű kiadványok, vagyis az országos megértés nyelvi akadályait voltak hivatottak áthidalni. Nem véletlen az sem, hogy bőven található bennük olyan anyag, ami elsősorban a szerzők által meghatározott folyóiratokra jellemző.

Apró-nagyobb hibákat vagy pusztá elírásokat lehetne ugyan előhozni, mert egy helyen Széchényi Ferenc helyett fia, Széchényi István áll a névmutatóban, talán helyes lett volna a folyóiratok kiadására vállalkozó nyomdászokról bővebben írni, de az apróságok nem tehetik kétségessé, hogy a kötet igen alapos munkával készült, korábban soha fel nem használt forrásokat tartalmaz, és az is egészen biztos, hogy új lehetőségeket nyit a régi Ausztria és a régi Magyarország felvilágosodásának összehasonlító kutatásához.

Tarnai Andor